

УДК 332.135:339.924

Т. В. Щербина, канд. екон. наук,
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”

ТЕОРІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У рамках статті запропоновано поглянути на процеси розвитку регіональної економічної інтеграції як на продовження та поглиблення міжнародної співпраці в рамках концепції стратегічного партнерства, що фактично створює підґрунтя для зрощення та взаємопроникнення економічних систем, а також здатна пояснити мотиви міжнародної співпраці країн.

Ключові слова: регіональна економічна інтеграція, форми економічної інтеграції, стратегічне партнерство

Постановка проблеми. Розуміння передумов розвитку інтеграційних процесів та основних мотивів поглиблення міжнародної співпраці є важливим фактором для вибору найбільш оптимальної форми участі в процесах регіональної економічної інтеграції, який не лише визначає подальший вектор розвитку міжнародних економічних відносин країни, а й впливає на процес відтворення суспільного продукту та економічне зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних аспектів регіональної економічної інтеграції було приділено достатньо уваги в працях багатьох вітчизняних та іноземних вчених. Широко відомими є роботи В. Репке, М. Алле, С. Рольфа, Ю. Ростоу, Р. Купера, Я. Тінбергена, Ю. Шишкова та інших. Більшість сучасних досліджень присвячено практичним аспектам функціонування інтеграційних об'єднань, таким як ефективність утвореного союзу, оцінка рівня інтегрованості структури та інше. Найбільш цікавими з них, на наш погляд, є роботи Г. Хуфбауера та Дж. Шотта, Д. Денніса та А. Юсофа, І. Гурової, К. Григоряна та дослідження фахівців Євразійського банку розвитку. Однак проблематика визначення основних рушійних сил інтеграційних процесів і визначення мотивів створення об'єднань лишається актуальною.

Мета статті. Стаття пропонує розглянути моделі міжнародної економічної співпраці з врахуванням особливостей міжнародних економічних відносин, що сформувалися між країнами майбутнього інтеграційного об'єднання на прикладі України.

Виклад основного матеріалу. Поняття “інтеграція” вперше з'явилось в політичному словарі у 20-х рр. минулого сторіччя й означало

об'єднання держав в єдину соціально-політичну спільноту. Пізніше воно було перенесене і на інші сфери відносин: соціальну, виробничу, культурну, наукову, економічну та фінансову.

У сучасній науковій літературі найчастіше термін міжнародна економічна інтеграція трактується як процес взаємного проникнення та зростання економік країн в єдиний господарський комплекс на основі стійких економічних зв'язків на мікро- та макрорівнях.

Однак наведене визначення випускає такий важливий елемент інтеграційного процесу як створення єдиного правового поля. Більш широким є трактування цього терміна, запропоноване А. Делятицькою, яка пропонує розглядати міжнародну економічну інтеграцію як процес господарського та політичного об'єднання країн на основі розвитку глибоких стійких взаємозв'язків і розподілу праці між національними господарствами, взаємодія їх економік на різних рівнях та в різних формах [1].

Інші автори [6] визначають це поняття як об'єктивний, усвідомлений і направлений процес зближення взаємопроникнення та зрощування національних господарських систем, що мають потенціал до саморегулювання та саморозвитку.

Проте найбільш повним і таким, що враховує всі аспекти терміна, зазначені в попередніх визначеннях, є підхід І. Сорокіної, яка під інтеграцією розуміє процес добровільного об'єднання двох або більше самостійних економічних суб'єктів шляхом встановлення між ними різних типів і форм зв'язків, узгоджених через підписання громадянсько-правових актів, з метою реалізації ефективного спільного співробітництва для забезпечення інтересів кожного із суб'єктів [8].

Сьогодення характеризується бурхливим розвитком інтеграційних процесів на регіональному рівні, що проявляється в створенні нових угруповань країн та розширенні вже існуючих. Оскільки найбільш вдало та динамічно регіональна інтеграція здійснюється зусиллями ЄС, то і переважна кількість теорій щодо розуміння особливостей цих процесів стосується саме європейської інтеграції. Серед найбільш значимих класичних підходів найвагомими є функціоналізм (Д. Мітрані), федералізм (А. Спінеллі, С. Пістоне), неофункціоналізм (Е. Хаас), тоді як серед нових підходів виділяють теорію “зацікавлених груп” (У. Сендхольтц, Дж. Зісман), неоінституціоналістську теорію режиму (Р. Коен, Ф. Риттбергер), а також теорію “концентричних кіл” (рис. 1).

Однак теоретичні підходи для пояснення або прогнозування розвитку відносин між іншими країнами майже не використовуються. Крім того, вивчаючи механізми співпраці країн, вони не беруть до уваги

концепцію “стратегічного партнерства”, яка здатна пояснити взаємодію країн на початкових етапах співробітництва. Тому дослідження розвитку підходів щодо вивчення процесів регіональної інтеграції у зв’язку з положеннями зазначеної концепції дає змогу оцінити мотиви взаємодії країн, визначити особливості їх відносин на поточному етапі та оцінити перспективи подальшої співпраці.

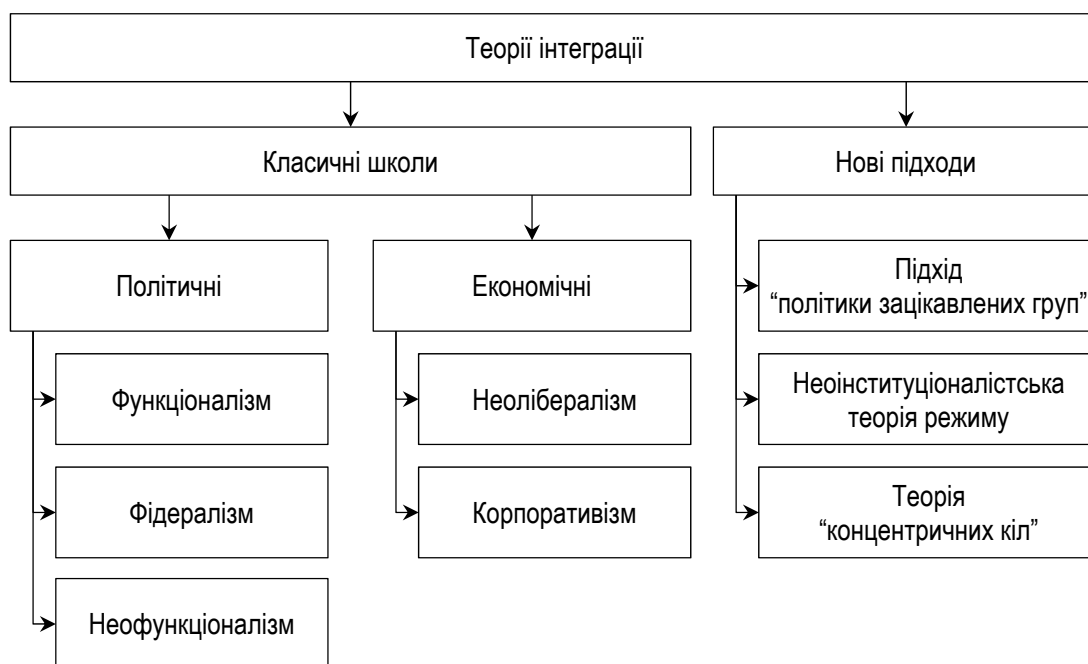

Рисунок 1 – Теорії регіональної інтеграції

Термін “стратегічне партнерство” знаходить доволі невелике висвітлення у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі, до того ж, як правило, досліджуються лише практичні аспекти, пов’язані з використанням у дипломатичній практиці, і тільки деякі автори розглядають теоретичні аспекти: Е. Лисицин, Г. Перепелиця, Б. Тарасюк, І. Жовква [2; 5; 7; 9]. Останній визначає його як “особливий інструмент зовнішньої політики держави, використовуючи який вона узгоджує свої дії на міжнародній арені з іншими державами. Взаємодія у використанні цього інструмента та збіг стратегічних національних інтересів двох чи більше держав у декількох сферах призводять до виникнення між ними особливого виду міждержавного співробітництва, яке також може бути охарактеризоване як стратегічне партнерство” [2].

Оскільки початкові форми міжнародної співпраці можуть бути поверхневими та розвиватися як наслідок взаємозалежності та взаємодоповнення економічних систем країн, то угоди про стратегічне партнерство можна розглядати як початковий етап інтеграції. Однак,

якщо країни не відповідають основним передумовам інтеграції, які були запропоновані неофункціоналістами, а кількість сфер спільних інтересів обмежена, то подальшого поглиблення співпраці може і не відбутися, що може бути поясненням “застою” в розвитку співпраці між країнами.

Порівнюємо основні критерії, які дають змогу визначити відносини між державами як стратегічне партнерство та необхідні передумови інтеграції, сформульовані Е. Хаасом (табл. 1).

Таблиця 1 – Передумови інтеграції Е. Хааса та критерії стратегічного партнерства між країнами

№ пор.	Передумови інтеграції Е. Хааса	Критерії стратегічного партнерства між країнами
1	Наявність спільних економічних інтересів	Наявність двох і більше стратегічних сфер співробітництва між державами
2	Подібність економічних систем	Однакове розуміння сторонами змісту відносин партнерства
3	Взаємозалежність економік	Наявність попередньої практики координації зовнішньополітичних дій держав на міжнародній арені
4	Політичний плюралізм	Поступальність відносин співробітництва
5	Подібність елітних кіл	Наявність чітких механізмів реалізації та координації стратегічних інтересів у рамках партнерства
6	–	Закріплення змісту і механізмів стратегічного партнерства в окремих міждержавних документах

Загальним положенням у цьому випадку постає наявність спільних інтересів держав і поступальність розвитку відносин, оскільки з точки зору функціоналістів інтеграція розглядається як поступовий, скоріше технократичний процес, який мало співвідноситься з політикою. Усі інші критерії стосуються скоріше організації процесу співробітництва. Отже, налагоджене стратегічне співробітництво може привести до створення інтеграційного блоку лише за наявності всіх зазначених передумов.

Серед моделей стратегічного партнерства виділяють чотири основні: представницьке стратегічне партнерство, стратегічне партнерство проти спільної загрози, тактичне партнерство заради стратегічних результатів і асиметричне стратегічне партнерство. Перше створюється заради реалізації представницьких функцій у регіоні, наприклад,

Ізраїль є ключовим представником США на Близькому Сході. У другому випадку мотивом є об'єднання держав проти спільного ворога або загрози. Третя модель використовується у випадках, коли держава намагається досягти своєї мети через укладання тимчасового партнерства з країною, яка має абсолютно інші стратегічні цілі, для уникнення конфронтації. Наприклад, відносини між Китаєм і США та США й Японією. Остання модель партнерських відносин виникає як результат спільного історичного минулого, хоча держави є незалежними та різними за потенціалом, у результаті чого між ними формуються асиметричні відносини. До того ж одна з країн може намагатися свідомо закріпити таку асиметрію, як це відбувалося між США та Великобританією під час Другої світової війни, коли США з метою захисту від нападу Німеччини якомога довше не звільняли її від окупації та пізніше поставили в економічну залежність, яка тривала і після завершення війни [3].

У таблиці 2 наведені основні ознаки моделей стратегічного партнерства. Якщо порівняти їх із необхідними для інтеграції передумовами, то можна побачити, що деякі з них не передбачають подальшого розвитку партнерських відносин в інтеграційні об'єднання.

Таблиця 2 – Основні ознаки моделей стратегічного партнерства

Моделі стратегічного партнерства	Критерії		
	Геополітичне розташування партнерів	Співмірність потенціалу партнерів	Наявність історичного досвіду співіснування партнерів
Представницьке партнерство	Розташовані в різних регіонах світу	Мають неспівставний потенціал	Не мають історичного досвіду співіснування
Партнерство проти спільної загрози	Можуть бути розташовані як у різних регіонах світу, так і в одному	Мають подібний потенціал	Мають спільний досвід співіснування (історичний супротивник – третя країна)
Тактичне партнерство заради стратегічних результатів	Можуть бути розташовані як у різних регіонах світу, так і в одному	Мають подібний потенціал	Мають спільний досвід співіснування (історичний супротивник – власне партнер)
Асиметричне партнерство	Розташовані, як правило, в одному регіоні світу	Мають неспівставний потенціал	Мають спільний досвід співіснування

До таких моделей належить представницьке партнерство, тактичне партнерство заради стратегічних цілей (якщо країни знаходяться в різних регіонах), асиметричне партнерство. Отже, єдиною моделлю, яка відповідає всім передумовам, є модель партнерства проти спільної загрози, а також за умови знаходження країн в одному регіоні – модель тактичного партнерства.

Якщо розглянути всю сукупність об'єднань, блоків і організацій, які виконують інтегруючі функції, серед них за організаційно-функціональними ознаками можна виділити регіональні та міжрегіональні інтеграційні співтовариства за цілями (економічні, політико-економічні з елементами соціальної інтеграції, політичні, військово-політичні, інституціонально-координаційні та ін.); міжнародні урядові наднаціональні організації координуючого типу; міжнародні неурядові організації (профспілки, транснаціональні корпорації тощо).

Проте найбільшу зацікавленість викликають саме регіональні та міжрегіональні інтеграційні співтовариства, оскільки саме вони мають найбільший вплив на розвиток світової економіки. На сьогодні їх нараховується більше 300, переважна більшість є угодами про зони вільної торгівлі та становить 84 % від загальної кількості [4]. До того ж найбільша кількість інтеграційних блоків знаходиться в Африці та Америці (рис. 2).

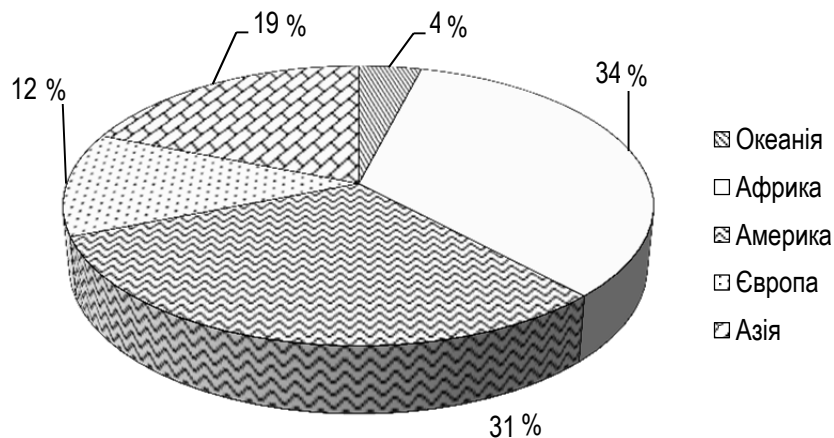

Рисунок 2 – Географічний розподіл інтеграційних об'єднань за регіонами світу, %

Серед основних моделей інтеграційних процесів у регіонах виділяють: моделі політико-економічної інтеграції (з урахуванням соціальних аспектів); моделі торговельно-економічної співпраці; моделі міжнародних економічних надурядових організацій, що регламентують торгівлю, тарифну політику і виробляють економічну стратегію; моделі політичних союзів і військових блоків (табл. 3).

Таблиця 3 – Основні об’єднання світу за використаними моделями інтеграційних процесів

Моделі політико-економічної інтеграції	Моделі торговельно-економічної співпраці	Моделі міжнародних економічних надурядових організацій	Моделі політичних союзів і військових блоків
1. Європейській Союз (ЄС).	1. Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ).	1. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ).	1. Європейська Рада.
2. Антська група (Латинська Америка).	2. Північноамериканська інтеграція (США, Канада, Мексика).	2. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).	2. Організація Африканської єдності (ОАЕ).
3. Карибський “спільний ринок” (Латинська Америка).	3. Організація арабських країн – експортерів нафти (ОАПЕК).	3. Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД)	3. Організація Північноатлантичного договору (НАТО)
4. Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН)	4. Організація країн – експортерів нафти (ОПЕК)		

Проте всі об’єднання можуть відрізнитись за глибиною та інтенсивністю інтеграційних процесів навіть у рамках однієї групи. Найбільш широко розповсюдженою класифікацією рівнів інтеграції є їх розподіл запропонований Б. Балассою. Відповідно, якщо співставити його з існуючими моделями, можна виділити форми інтеграційних угруповань, які можуть використовуватись у різних моделях (табл. 4).

Таблиця 4 – Форми інтеграційних об’єднань у моделях інтеграційних процесів

Моделі політико-економічної інтеграції	Моделі торговельно-економічної співпраці	Моделі міжнародних економічних надурядових організацій	Моделі політичних союзів і військових блоків
Повна економічна та політична інтеграція	Митний союз	Угоди про зону преференційної торгівлі	–
Економічний і валютний союз	Спільний ринок	–	–
Економічний союз	Зона вільної торгівлі	–	–

Серед усіх моделей і форм регіональної інтеграції переважна більшість стосується економічного регіонального співробітництва, до того ж вибір різних форм реалізації обраної моделі дозволяє поступово переходити від однієї форми співпраці до іншої залежно від зміни цілей країн-членів угруповання. Яскравим прикладом цього процесу є європейська інтеграція, яка починалася з моделі торговельно-економічної співпраці та поступово, зі зміною пріоритетів країн-учасниць угоди, переросла в модель політико-економічної інтеграції, реалізовану у формі економічного та валютного союзу.

Висновки. Проблема вибору євразійської або європейської інтеграційної альтернативи перед Україною сьогодні стоїть надзвичайно гостро. Оскільки саме від нього значною мірою залежить подальша економічна та геополітична стратегія. Зважаючи на те, що Європейські країни і країни ЄврАзЕс є стратегічними партнерами нашої країни, важливо правильно розставити пріоритети в розвитку партнерських відносин.

Аналізуючи відносини Україна – ЄврАзЕс за критеріями стратегічного партнерства та умовами інтеграції, слід зазначити, не дивлячись на те, що виконуються практично (окрім співмірності потенціалу) всі передумови економічної інтеграції, існують певні неузгодженості відповідно до моделей стратегічного партнерства та інтеграційних процесів між окремими країнами та запропонованої форми інтеграційного угруповання. Так, відносини Україна – РФ відповідають моделі асиметричного партнерства, тоді як відносини між Україною та Білорусією можуть будуватися як модель партнерства проти спільної загрози або модель тактичного партнерства для досягнення стратегічних цілей. Отже, вступ України до цього об'єднання означатиме, що досягти реальної економічної інтеграції без перебудови моделі відносин Україна – РФ буде достатньо складно. Крім того, оскільки модель стратегічного партнерства Україна – США є прикладом представницьких партнерських відносин, це означатиме втрату одного зі стратегічних партнерів. Зважаючи на те, що така форма інтеграції як митний союз передбачає обмеження суверенітету країни, що постає в спільній митній політиці щодо третіх країн, зміна митних тарифів може вплинути на відносини з Польщею, яка є одним із основних торговельних партнерів України, та іншими країнами ЄС.

Складність реалізації європейського вибору полягає передусім у невідповідності реалій української економіки, визначеним Е. Хаасом, передумовам успішної інтеграції. Наявність спільних інтересів і взаємозв'язок економік не можуть компенсувати неспівставність розвитку

економічних систем. Відповідно, відносини між Україною та ЄС можуть будуватися за моделями представницького партнерства або асиметричних відносин, які передбачають співпрацю в різних сферах, зокрема в торговельно-економічній у формі створення зони вільної торгівлі.

Список літератури

1. Делятицкая А. В. Мировая экономика : учебное пособие / А. В. Делятицкая. – М. : МГУП, 2000. – 100 с.
2. Жовква І. І. Питання стратегічного партнерства в українському науковому обігу // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2002. – № 32. – Част. I. – С. 117–124.
3. Жовква І. І. Моделі стратегічного партнерства / І. І. Жовква // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць. – К. : Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, 2003. – № 42. – Ч. II. – С. 32–38.
4. Костюнина Г. М. Интеграционные объединения мира / Г. М. Костюнина, Н. Н. Ливенцев // Мировая экономика и международные экономические отношения : учебник / под ред. А. С. Булатова и Н. Н. Ливенцева. – М. : Магистр, 2008. – С. 164–187.
5. Лисицин Е. Стратегічне партнерство – поняття сучасне / Е. Лисицин // Віче. – 1999. – № 2. – С. 29–43.
6. Рыбалкин В. Е. Международные экономические отношения : учебник для вузов / В. Е. Рыбалкин, Ю. А. Щербанин, Л. В. Балдин и др. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 456 с.
7. Перепелиця Г. Як жити відрізняючись, але в гармонії. Теоретичні аспекти міждержавних відносин / Г. Перепелиця // Політика і час. – 2002. – № 4. – С. 50–65.
8. Сорокина И. О. Теоретические основы понятия “интеграция” и принципы ее осуществления / И. О. Сорокина // Менеджмент в России и за рубежом. – № 2. – 2008. – С. 23–27.
9. Тарасюк Б. Практика стратегічного партнерства випереджає теорію / Б. Тарасюк // Національна безпека і оборона. – 2000. – № 12. – С. 67–70.

Отримано 15.01.2014

Summary

The paper is devoted to researching the process of regional economic integration as the next stage of the international cooperation using the concept of a strategic partnership, which creates the basis for fusion and interpenetration of economies, and is able to explain the motives of international cooperation.